

Oppijoiden suomi

Koulutettujen aikuisten käsitykset ja kompetenssit

SEIJA KORHONEN

Väitöksenalkajaisitelmä Helsingin yliopistossa 15. joulukuuta 2012

Ensimmäinen painettu suomen kielen oppikirja on Eskil Petraeuksen vuonna 1649 ilmestynyt latinankielinen kielioppi *Linguae Finnicae brevis institutio*, joka laadittiin Suomeen lähetettävien ruotsalaisten virkamiesten tarpeisiin. Ensimmäinen suomen kielen lehtoraatti perustettiin Tarttoon vuonna 1803, ja Suomessa ryhdyttiin järjestämään suomen kielen kursseja 1950-luvulla, aluksi Helsingin yliopistossa ja lähinnä yliopiston ulkomaalaisille lehtoreille sekä vielä harvalle joukolle ulkomaalaisia opiskelijoita. Suomen kielen opetuksella voi siis – nykytermein ilmaistuna – katsoa olevan vieraana kielenä vuosisataiset perinteet, toisena kielenä huomattavasti lyhyemmät.

Nykyään suomea opetetaan vieraana kielenä muun muassa yli 100 yliopistossa yhteensä noin 30 maassa, ja Suomen viime vuosikymmenten maahanmuuttokehitys sekä korkeakoulujen kansainvälisten opiskelijoiden määrän kasvu ovat puolestaan synnyttäneet tarpeen järjestää suomen kielen opetusta toisena kielenä koko maassa kaikilla koulutusasteilla päiväkodeista aikuisopetukseen.

Suomen kielen tutkimus toisena ja vieraana kielenä on kasvanut yhdessä opetuksen kanssa, ja laajemmin sitä on alettu tehdä 1990-luvun alkupuolelta lähtien. S2-tutkimus on aina ottanut vaikutteita vastaavasta kansainvälisestä tutkimuksesta, ja sen suhteellisen lyhyt historia noudattaa pitkälti kansainvälisiä kehityskulkuja siinä, mitä uusia painotuksia tutkimuksessa on eri ajanjaksoina noussut esiin. Alkuun hallitsevana oli kielten tutkiminen ja vertailu: oppijoiden lähdekielen ja suomen kielen kontrastiivisen analyysin avulla pyrittiin ennakoimaan lähdekielen mahdollinen positiivinen tai negatiivinen siirtovaikutus suomen kielen oppimiseen ja käyttöön, tai tutkittiin oppijoiden suomen kieltä virheanalyysin keinoin; tavoitteena oli saada virheitä tutkimalla kuva oppijoiden kielitaidosta, sen kehittämistarpeista ja ongelmia tuottavista suomen kielen piirteistä. Tutkimuksen painopiste on sittemmin siirtynyt entistä enemmän itse oppimisen prosesseihin, ensin suomen oppimiseen luokkahuone-

opetuksessa ja sitten myös muissa vuorovaikutustilanteissa. Viime vuosien tutkimukset ovat entisestään laajentaneet S2-tutkimuksen viitekehystä, ja tutkimuskohteet ovat olleet pitkälti yhteiskunnallisia, maahanmuuttajien kielitaitotilanteeseen liittyviä: keskiössä ovat olleet muun muassa kielitaidon arvioinnin kysymykset, työelämän kielitaitovaatimukset sekä monikielisyys ja monikulttuurisuus.

Oma tutkimukseni on saanut alkunsa käytännöllisenä, omaan työhöni suomen kielen opettajana, oppikurssien suunnittelijana ja opettajien kouluttajana liittyvänä tutkimuksena, joka on vähitellen laajentunut ja syventynyt akateemiseksi tutkimukseksi. Tavoitteenani on ollut selvittää suomen kielen peruskurssit käyneiden oppijoiden suomen kieleen liittyviä käsityksiä sekä heidän suomen kielen opetuksessa – tai opetuksen tuella – saavuttamiensa kompetensseja ja saada niitä tutkimalla sellaista uutta tietoa, jonka pohjalta olisi mahdollista kehittää suomen kielen peruskielitaito-opetusta vastaamaan entistä paremmin oppijoiden tarpeita. Tutkimukseni on siis tutkimusstrategisesti toimintatutkimuksellinen. Omasta työhistoriastani johtuen tutkimukseni kohteena on suomen kieli toisena ja vieraana kielenä nimenomaan koulutettujen aikuisten näkökulmasta.

Koulutettujen aikuisten suomen kielen oppimiseen liittyvät seikat ovat tosin viime vuosina nousseet yhä enemmän esiin myös suomalaisessa julkisessa keskustelussa: muualla tutkintonsa jo suorittaneiden maahanmuuttajien sekä suomalaisissa korkeakouluissa opiskelevien kansainvälisten tutkinto-opiskelijoiden mahdollisuuksiin hyödyntää koulutustaan suomalaisilla työmarkkinoilla vaikuttaa keskeisesti heidän suomen kielen taitonsa. Esimerkiksi tällä hetkellä peräti 30 prosenttia pääkaupunkiseudulla myönnettyjen oleskelulupien saajista on englanninkielisissä ohjelmissa opiskelevia kansainvälisiä opiskelijoita, ja tutkimusten mukaan valtaosa kansainvälisistä opiskelijoista haluaisi tutkinnon suorittamisen jälkeen myös jäädä Suomeen; puutteellinen suomen kielen taito kuitenkin vaikeuttaa omalle alalle työllistymistä.

Tutkimuksessani on informantteja yhteensä 345; he edustavat 38 eri äidinkieltä ja 45 eri kotimaata. Informantit ovat opiskelleet suomea toisena kielenä Helsingin yliopiston kaikille avoimilla tai kansainvälisten opiskelijoiden suomen kielen kursseilla ja vieraana kielenä ulkomaisissa yliopistoissa. He ovat tutkimushetkellä juuri suorittaneet suomen kielen peruskurssit tai olleet opinnoissaan viimeisen peruskurssin loppuvaiheessa. *Eurooppalaisen viitekehysten* (2003) taitotasoasteikon mukaan ilmaistuna tutkimuksen informantit ovat edenneet opinnoissaan B-tasoon eli samaan taitotasoon asti kuin suomen kielen peruskielitaito-opetusta on pääsääntöisesti tarjolla sekä Suomessa että ulkomailla.

Saadakseni mahdollisimman monipuolisen kuvan kohderyhmän suomen kielen oppimisesta olen käyttänyt kahta erilaista tutkimusmenetelmää: introspektiota ja virheanalyysia. Introspektio valaisee asiaa oppijoiden subjektiivisesta näkökulmasta eli tuo esiin heidän omat käsityksensä suomen kielen vaikeuksista ja helppouksista sekä niihin vaikuttavista tekijöistä. Introspektioaineisto on kerätty kaikilta tutkimuksen 345 informantilta kyselylomakkeella. Lomakkeen kysymykset ovat avoimia, koska tavoitteena on ollut tuoda kuuluviin nimenomaan oppijoiden oma ääni, heidän kokemuksensa ja näkemyksensä suomen kielestä ja suomen oppimisesta. Avoimin kysymyksen on ollut mahdollista hankkia opetuksen avuksi uutta tietoa, johon eivät ole päässeet

vaikuttamaan tutkijan – tässä tapauksessa äidinkielen S2-opettajan – omat ennakkokäsitykset: valmiit vastausvaihtoehdot olisivat väistämättä ohjanneet tutkimuksen tulosta tutkijan hypoteesien suuntaan. Oppijoiden kirjoitelmien virheanalyysi toimii tutkimuksessani introspektion vertailuaineistona, ja se täydentää objektiivisesti mitattavissa olevasta näkökulmasta introspektion antamaa kuvaa suomen kielen vaikeuksista ja helppouksista. Virheanalyysin otoksena on kahdenkymmenen suomea toisena kielenä opiskelleen informantin kirjoitelmat.

Introspektioivastauksissaan informantit ovat maininneet suomen kielessä vaikeaksi ja helpoksi yhteensä 70 eri seikkaa. Maininnoista suurin osa liittyy kielellisen viestintätaidon kielellisen kompetenssin osa-alueeseen eli fonologiaan, morfologiaan, syntaksiin ja sanastoon. Vastausten kirjo on kuitenkin laaja: monilla on myös sosiolingvistiseen ja pragmaattiseen kompetenssiin liittyviä vastauksia, ja jotkut ovat maininneet varsinaisesti kielellisen viestintätaidon kompetensseihin liittymättömiäkin seikkoja; on esimerkiksi keuhutu suomen kielen kauneutta ja ilmaisuvoimaisuutta oppimista helpottavina asioina. Vaikeita seikkoja on mainittu kaikkiaan 50 ja helppoja 47 eli jokseenkin yhtä paljon – yli kolmasosa vaikeina ja helppoina pidetyistä seikoista on lisäksi samoja. Vaikeusmaininnat ovat tosin frekventimpiä – mikä johtuu luonnollisesti siitä, että suomi on erilainen kuin muut useimpien informanttien osaamat kielet – mutta yleisimminkin vaikeiksi mainitut seikat ovat jokseenkin harvoilta informanteilta. Informanttien kirjoitelmien virheanalyysi puolestaan kertoo hyvää keskimäärin saavutetusta kielellisen kompetenssin tasosta: yleisimpienkin virhetyyppien mediaaniluvut ovat melko pieniä ja kirjoitelmat ovat sanamäärään suhteutettuna yli 85-prosenttisesti kirjoitetun standardin mukaista suomea.

Suomalaiset usein tuovat itse esiin, että suomi on yksi maailman vaikeimmista kielistä, vaikea tai ehkäpä aivan mahdotonkin oppia. Opintojen alussa luonnollisesti suomen kielen erilaisuus muihin oppijan osaamiin kieliin verrattuna voi aiheuttaa stressiä ja riittämättömyyden tunnetta, koska suomen opiskelu vaatii alkuun enemmän työtä kuin sellaisten kielten, jotka ovat esimerkiksi typologisesti lähempänä oppijalle ennestään tuttuja kieliä. Omien tutkimusaineistojeni perusteella suomi ei kuitenkaan näytä olevan kovinkaan vaikea kieli enää siinä vaiheessa, kun oppija on jaksanut opiskella peruskurssien oppimäärän verran.

Tutkimuksessani on kuitenkin noussut esiin monia kielellisen viestintätaidon eri kompetenssien oppimiseen ja opettamiseen liittyviä näkökohtia, joiden pohtimisesta on varmasti hyötyä, jos halutaan edelleen kehittää suomen kielen peruskielitaito-opetusta. Tutkimus osoittaa myös, että oppijoiden ääntä kannattaa kuulla ja käyttää introspektiota opetuksen suunnittelun tukena: vaikka yksilöllisesti tarkasteltuna eroja onkin, korreloivat introspektio ja virheanalyysi eli informanttien käsitykset ja kompetenssit tilastollisesti hyvin keskenään.

Tutkimukseni perushypoteesina on ollut, että sosiokulttuurisilla tekijöillä on vaikutusta niin käsityksiin kuin kompetensseihinkin ja että tällaisia tekijöitä voisivat olla muun muassa oppijoiden lähtökulttuurin etäisyys ja kielellinen tausta, muiden kielten ja suomen opetus, mahdollisuus käyttää suomea sekä opiskelu- ja oppimismotivaatio.

Suurin osa informanteista on opiskellut useampiakin kieliä ennen suomen opintojen aloittamista ja myös katsonut sen auttaneen suomen kielen oppimisessa: on opittu

opiskelemaan kieliä, hyväksymään kielten ja ajattelutapojen erilaisuus sekä havaitsemaan kielten samankaltaisuuksia ja löytämään aiemmin opituista kielistä tukea suomen oppimiseen. Positiivisena ja yllätyksellisenäkin seikkana voi pitää sitä, miten moninaisesti informantit ovat osanneet nähdä analogioita suomen ja muiden kielten välillä ja tukeutua aiemmin oppimaansa. Tämä kertoo siitä, että oppijoiden kokemus kielten samanlaisuudesta ei välttämättä korreloikaan suoraan kielten geneettisen tai typologisen etäisyyden kanssa.

Informanttien äidinkielellä ei voi sitä vastoin nähdä olleen suurta vaikutusta introspektiovastauksiin, ja usein samojen kielten puhujat ovat saattaneetkin pitää samoja seikkoja sekä vaikeina että helppoina. Myöskään kielellisen kompetenssin erot eivät näytä selittyvän äidinkielellä tai muiden kielten opiskelulla. Oppijoiden kielellisellä taustalla ei ilmeisesti ole ainakaan tilastollisesti merkittävää vaikutusta enää taitotasolla – poikkeuksena kuitenkin äidinkielen positiivinen vaikutus silloin, kun se on lähisukukieli eli viro tai ehkä myös silloin, kun oppija on kaksikielinen. Informanttien lähtökulttuurien etäisyys suomalaiseen kulttuuriin ei myöskään nouse esiin sen enempää introspektiovastauksista kuin virheanalyysistakaan.

Kielen oppimista toisena kielenä ja vieraana kielenä pidetään yleensä hyvin erilaisina prosesseina: toisen kielen oppimisen on katsottu tapahtuvan spontaanisti vuorovaikutuksessa valtaväestöön, ja opetuksen tulisi olla tähän spontaaniin oppimiseen reagoivaa, sitä tukevaa ja jäsentävää; vieraan kielen oppimisen on puolestaan katsottu rakentuvan pääasiassa opetuksen sisältämien affordanssien varaan. Suomessa ja ulkomailla opiskelleiden informanttieni introspektiovastaukset ovat kuitenkin hyvin yhteneväiset. Myös kirjoitelmien puhekielisyyksien vähäisestä määrästä ja luonteesta päätellen Suomessa suomea opiskelevien koulutettujen ja kielitaitoisten aikuisten elämämpiirissä ei ole paljoakaan mahdollisuuksia oppia suomea vuorovaikutuksessa. Ainoat suomenkieliset vuorovaikutustilanteet voivatkin olla lyhyitä asioimistilanteita, joissa kielitaito ei kuitenkaan pääse paljolti kehittymään, ja niissäkin usein kieli vaihtuu englanniksi heti, kun valtaväestön edustaja huomaa puheessa vieraan korostuksen tai taktelua.

Opiskelumotivaatioon liittyvien vastausten perusteella niin Suomessa kuin ulkomaillakin suomea opiskelevat (peruskurssien oppimäärän suorittaneet) informantit ovat pääosin jo sekä instrumentaalisesti että integratiivisesti motivoituneita eivätkä motivaatiotekijät nouse tilastollisesti merkittäviksi.

Kaiken kaikkiaan tutkimillani sosiokulttuurisilla tekijöillä ei voi nähdä olevan tilastollista vaikutusta kohderyhmän eli koulutettujen ja kielitaitoisten melko edistyneiden suomenoppijoiden käsitysten tai kielellisen kompetenssin eroihin tai voi myös sanoa, että oppijoita yhdistävillä sosiokulttuurisilla tekijöillä – koulutustaso, kieltenopiskelukokemus, suomen kielen opinnot, vähäiset mahdollisuudet käyttää suomea vuorovaikutustilanteissa ja motivaatiotekijät – on tilastollisesti tasapäistävä vaikutus. Yksilöllisen vaihtelun syiden selvittäminen sitä vastoin vaatisi paitsi tässä esillä olleiden myös varmasti monien muiden eri sosiokulttuuristen tekijöiden ja niiden keskinäisten hyvinkin kompleksisten vaikutussuhteiden ja verkottumisten syvällisempää tarkastelua. Toisaalta kaikkia vaikuttavia tekijöitä ei kuitenkaan ole mahdollista tarkkaan tunnistaa tai ainakaan ennustaa niiden eri kombinaatioiden seurauksia.

Oppimisessa keskeisin tekijä on viime kädessä se, mitä yksilö oman oppimisensa eteen tekee eli miten hän käyttää eri oppimisympäristöt ja oppimisresurssit hyödykseen. Opettajan tehtävä onkin ohjata ja kannustaa suomen oppijoita hyödyntämään kaikki mahdolliset kielelliset artefaktit – erityisen tärkeää se on silloin, kun suorat kontaktit suomen kielen puhujiin ovat vähäiset. Toisaalta aina kyse ei ole kontaktien vähäisyydestä vaan mahdollisuudesta käyttää suomea näissä vuorovaikutustilanteissa; oppijoita tulisikin kannustaa myös pitämään kiinni oikeudestaan puhua suomea ja olemaan suostumatta jatkuvasti tarjottuun englantiin. Opettajan olisi tietysti itse oltava tässä esimerkkinä eli opetettava suomeksi ja myös rakennettava oppimistilanteet niin, että oppijat pääsevät kehittämään suomen kielen taitoaan monipuolisesti erilaisissa vuorovaikutustilanteissa edes luokkahuoneympäristössä.

Lähteet

Eurooppalainen viitekehys = Eurooppalainen kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen viitekehys. Helsinki: WSOY 2003.

Seija Korhonen: *Oppijoiden suomi. Koulutettujen aikuisten käsitykset ja kompetenssit.* Kielikeskuksen julkaisuja 3. Helsinki: Helsingin yliopiston kielikeskus 2012. Kirja on luettavissa osoitteessa <http://hdl.handle.net/10138/38580>.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.sukunimi@helsinki.fi